

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Les feuilles mortes

Bespreking van

Paul Moyaert (2015). *Opboksen tegen het inerte — De doodsdrift bij Freud*. Nijmegen: Vantilt. ISBN 978 9 460 04188 4, 208 pp., € 19,95

JOS DE KROON

Opboksen tegen het inerte is een intrigerend boek. Het maakt ongerust. Het vervreemdt. Het maakt *unheimlich*. Dat komt niet alleen door het thema maar ook door de stijl. De lezer wordt in hoog tempo voortgestuwd langs ongemakkelijke teksten van Freud, met kleine uitstapjes naar andere auteurs die niet minder intrigerend zijn, ook al beweren zij het tegendeel van wat Freud zegt (Nietzsche, Merleau-Ponty met zijn ‘corps-sujet’ en Bergson met zijn ‘la durée’).

Zo schrijft Moyaert dat de kern van het Ik een dood ding is, dat weerstand biedt aan iedere toegankelijkheid en buiten een dynamische interactie met de Ander blijft. Het onmogelijke, het zwarte, het blokkerende van het leven, zit in het leven zelf, en wij mogen ons gelukkig prijzen met de ellende die wij ontmoeten en die ons afleidt van de echte ellende die in onszelf schuilt. Wij neurotici hebben genoeg mechanismen tot onze beschikking om hiermee niet voortdurend te worden geconfronteerd, maar psychotici weten maar al te goed wat het is telkens opnieuw met de dood in henzelf geconfronteerd te worden wanneer zij niet gezegend zijn met de afleiding die positieve symptomen hun bieden.

Moyaert volgt Freud op de voet in zijn redeneringen aangaande de doodsdrift en voorziet deze exercitie van filosofisch commentaar, maar vaak ook van bespiegelingen uit het gewone leven. Freud discussieert in *Aan gene zijde van het lustprincipe* met de biologen van zijn tijd, die zeer uiteenlopende opvattingen koesterden over de dood in contrast met het leven. De meesten van hen

zagen de dood als iets wat geen deel uitmaakt van het leven. Afgezien van de toevalige dood door een ongeluk is de dood een natuurlijk verschijnsel, dat beantwoordt aan de doelmatige inrichting van het leven in zijn algemeenheid. Door te sterven past het organisme zich aan de gewijzigde levensomstandigheden aan. Het organisme sterft af, omdat het onbruikbaar is geworden. Door de dood maakt het individu plaats voor ander leven dat meer toegerust is op de gewijzigde levensomstandigheden. Freud ziet nog een andere mogelijkheid om de doodsdrift te verklaren. Al bij de geboorte is de doodsdrift vermengd met de levensdrift. De dood staat niet los van het leven, noch is het een doelmatige inrichting van het leven, maar het is een instantie die zich dialectisch tot het leven verhoudt. Moyaert noemt dat het ‘metafysisch dualisme in het denken van Freud’. Doodsdrift en levensdrift zijn elkaars opponenten, zijn verstrengeld in elkaar en maken deel uit van het leven. Eros is levendig op de buitenwereld gericht, met een maximale aanpassing aan de veranderde omstandigheden. De doodsdrift daarentegen is naar binnen gericht en impliceert de herhaling; is kortom inert.

Hoewel de naamgeving zou kunnen doen vermoeden dat de doodsdrift tegen het leven is gekant, vervult zij op paradoxale wijze een functie die het leven juist affirmeert. De doodsdrift die de herhaling impliceert, zorgt ervoor dat er continuïteit en rust is. Herhaling werkt verandering tegen en kan daardoor meewerken aan het behoud van het leven. Hoe vaak blijkt in de psychoanalytische praktijk niet dat de verandering in de neurotische symptomatologie, die zich aankondigde als een sprong voorwaarts in de behandeling, toch een manifestatie van meer van hetzelfde is. Een duiding van de analyticus zou weleens bestendinging van de neurotische herhaling kunnen bewerkstelligen in plaats van een ‘transcendentie van de drift’ teweeg te brengen, terwijl de therapeut denkt een fundamentele verandering in gang gezet te

hebben. Duiden is een riskante onderneming. Komen we tot een waardering van dit boek, dan doe ik dat maar volgens het advies van de schrijver aangaande de beste methode voor sublimatie, namelijk via de vrije associatie. Het eerste hoofdstuk vond ik schokkend wegens de onbarmhartige confrontatie met mijn menselijk bestaan. Ik ben een narcistisch, egocentrisch, genot zoekend lichaam, dat bij zijn hedonistische activiteiten misschien ook nog wel wat nuttigs voor de gemeenschap kan doen en daarmee ook een beetje bijdraagt aan het sociale gebeuren, als *side effect*, of misschien wel als restcategorie binnen het hoofddoel. Het tweede hoofdstuk over agressie en woede in relatie tot de doodsdrijf maakte mij duizelig vanwege de vele slagen op hetzelfde aambeeld: dat woede geen object heeft, dat de doodsdrijf het heeft voorzien op het zelf, en dat het Boven-Ik uit het eigen lichaam voortkomt. Zeer verrassende ideeën, die een *unheimliche* sfeer achterlaten, maar niettemin, of misschien wel daardoor, tot nadenken stemmen. In het derde hoofdstuk kreeg ik weer grond onder de voeten, omdat het ging over de analytische praktijk en over waarom psychoanalyse werkt. Psychoanalyse werkt juist vanwege die vrije associatie, die vrij is van het morele oordeel, vrij van angst, schaamte en van de blik van de Ander. Gelukkig is er een afstand tot de werkelijkheid, om deze niet al te overrompend te laten zijn. Deze afstand, die lege ruimte, biedt ons de mogelijkheid te fantaseren, ideeën te ontwikkelen en onze creativiteit uit te drukken. De vrije associatie maakt dankbaar gebruik van deze mogelijkheid. Ik voorspel dat dit boek emoties zal oproepen bij het lezerspubliek van het huidige utilitaristische tijdsgewricht. *Opboksen tegen het inerte* heeft in ieder geval al de bijzondere prijs in het kader van de Van Helddingenprijs opgeleverd. Zouden de leden van de Commissie beseffen dat zij hiermee de pest brengen binnen de psychiatrie?

Het lichaam in psychoanalytische filmtheorie

Bespreking van

Agnieszka Piotrowska (red.) (2015 [2014]).
Embodied encounters — New approaches to psychoanalysis and cinema. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 1 139 79525 9, 236 pp., £ 29,99

PETER VERSTRATEN

Ondanks pogingen van toonaangevende filmtheoretici als David Bordwell en Noël Carroll in de jaren negentig om 'theorie' overboord te gooien, is de psychoanalyse toch steeds blijven drijven. De reddingsboei is mede toegeworpen door eerst Slavoj Žižek en later Todd McGowan, terwijl binnen documentaire studies — zoals Michael Renov constateert in zijn bijdrage aan de bundel *Embodied encounters* — in toenemende mate wordt erkend dat het ook bij politieke onderwerpen belangrijk is te weten hoe verlangen en overdracht werken: hoe wordt, via beeld, voice-over en geluid, identificatie met een sociaal gemarginaliseerde mogelijk gemaakt? De groeiende interesse vertaalt zich echter vooral in een herwaardering van Jacques Lacan. Die gerichtheid op Lacan, zo stelt samensteller Agnieszka Piotrowska in haar introductie, heeft als gevolg gehad dat het lichaam en het lichamelijke zo goed als uit de psychoanalyse waren verdwenen. In de hoogtijdagen van de psychoanalytische filmtheorie leek taal, Christian Metz' *The imaginary signifier* indachtig, het alfa en omega te zijn, ten koste van het lichaam. Bovendien was er de neiging onder feministen om discussies omtrent seksueel verschil los te koppelen van kwesties van lichamelijke: gender was eerder een sociale kwestie dan een biologische. Bovendien plaatste filmwetenschapster Vivian Sobchack haar fenomenologisch georiënteerde studies in oppositie